



ŠIUOLAIKINĖS TEISĖS MOKSLO BŪKLĖS SUVOKIMO PAIEŠKA IR ŽVILGSNIS Į GALIMAS ATEITIES PERSPEKTYVAS

Dovilė Valančienė¹

Vilniaus universitetas

Pateikta 2013 m. sausio 28 d.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje nagrinėjama teisės mokslo šiuolaikinė būklė Lietuvos ir pasaulio mastu. Šios būklės negalima įsivaizduoti be postmodernizmo (naujojo mokslo arba sudėtingųjų dinaminių sistemų mokslo) poveikio analizės, kuri ragina peržiūrėti ne tik paties mokslo metodologinius pamatus, bet ir teisės mokslo mokslumą. Postmodernizmo apraiškų Lietuvoje galime aptikti vis dažniau, o ypač filosofijos, meno ar kultūros srityje. Postmodernioji teisinė mintis Lietuvos teisės moksle sunkiai randa sau vietą, nors pasaulyje šios idėjos ir naujasis (postmodernusis) – sudėtingųjų dinaminių sistemų – mokslas daro įtaką teisės mokslui. Teisės mokslas vis dar sunkiai „išsiskiria“ su modernizmu, o tai lemia deterministinę, statišką ir siaurą požiūrį į mokslą. Manome, kad atėjo laikas keisti požiūrį į mokslą, didesnę dėmesį skirti indeterminizmui, mokslo humanizavimui, socialiniam kontekstui ir spontaniškai minties raidai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Postmodernizmas, modernizmas, mokslas, teisės mokslas, tarpdiscipliniškumas.

IVADAS

Šiandien pasaulis gyvena pokyčių laikotarpiu: keičiasi vertybės, požiūriai, mąstymo paradigmos, o postmoderniosios idėjos vis labiau populiarėja (pavyzdžiui, D. A. Patterson², D. A. Carson³, G. T. Jones⁴). Neišvengiamai jos daro įtaką ir teisės mokslui. Kartu su

¹ Dovilė Valančienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros doktorantė. Kontaktinė informacija: Saulėtekio al. 9, rūmai, 10222 Vilnius, Tel. (+370) 61018341, elektroninis paštas: dovile.valanciene@tf.stud.vu.lt.

² D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).

³ D. A. CARSON, „The Dangers and Delights of Postmodernism“, *Modern Reformation* (2003, No. 12(4)) // [žiūrėta 2010.11.19] <<http://www.modernreformation.org/default.php?page=articledisplay&var1=ArtRead&var2=281&var3=authorbio&var4=AutRes&var5=238>>.

pokyčiais ir naujomis idėjomis atsiranda ir įvairiausių abejonių. Abejojama ir dėl to, ar teisė tikrai yra mokslas: gal teisė yra tik gerai išvystyta profesija ir amatas, kuriam nereikia šiuolaikiniam mokslui būtinų komponentų – originalių hipotezių, spėjimų, abejonių ir objektyvaus jų (hipotezių) patikrinimo? Sveiku protu mastant, mokslas nesugadina jokio amato ar profesijos, todėl klausimas, ar teisės mokslas tikrai yra mokslas, blaiviai mašančiam ir šiek tiek mokslo ar gyvenimo patirties ragavusiam žmogui gali atrodyti klaidingas. Deja, teisės mokslo moksliskumu abejoja ne vienas teisininkas ir teisės tyrėjas: ir Harvardo universiteto profesoriai, ir Lietuvos akademinė bendruomenė (pavyzdžiui, H. T. Markey⁵, G. Gretton⁶, M. M. Siems⁷, S. Arlauskas⁸, E. Mackuvienė⁹). Šis straipsnis apima Lietuvos ir Vakarų filosofiją. Orientuojamasi į Lietuvos ir Vakarų mokslininkų darbus. Kaip galima pastebėti mūsų akademinėje bendruomenėje, teisės mokslas yra uždaras ir sunkiai įsileidžia naujoves, o pasaulyje mokslininkai vis labiau kalba apie postmodernizmo (ir naujojo – postmoderniojo, sudėtingųjų dinaminų sistemų mokslo) įtaką teisės mokslui (pavyzdžiui, G. T. Jones¹⁰, B. Holz¹¹, D. A. Patterson¹², D. Milovanovic¹³).

Žodis „postmodernizmas“ vis dažniau vartojamas, tačiau ką jis reiškia ir ką atspindi? Ar teisės mokslas vis dar glaudžiai susijęs su modernizmu? Kuo modernizmas ir postmodernizmas skiriasi? Kyla ir kitų klausimų: ar teisė yra susiskaldžiusi į mokslinę ir praktinę, ar ji tikrai verta akademinės disciplinos vardo, o gal teisė yra tiesiog amatas, skirtas rengti amatininkus? Galbūt visos problemos kyla todėl, kad yra pats laikas teisės mokslui atsinaujinti ir atsiverti kitų mokslų laimėjimams ir bendradarbiavimui, suvokti, kad apskritai mokslas yra kitoks, jis keičiasi, ir tik tada kitaip pažvelgsime ir į teisės mokslą?

Šie klausimai, siekiant suvokti teisės mokslo šiuolaikinę būklę, labai svarbūs teisės mokslininkams, nes jeigu kyla abejonių, ar teisė yra panaši į mokslą, teisės mokslininkai vis labiau praranda savo mokslinį „svorį“. Tuo pačiu tokie klausimai turi įtakos visoms teisės sritims. Jeigu teisė praras mokslinį „svorį“ ir kitų pagarbą, ji netobulės, taps vis labiau dogminė ir sustojusi vienoje vietoje, o tai paveiks ir daugybę kitų problemų. Kaip galime

⁴ G. T. JONES, „Dynamical Jurisprudence: Law as a Complex System“, *Georgia State University Law Review* (2008, No. 24(4)).

⁵ H. T. MARKEY, „Jurisprudence or "Juriscience"?, *William & Mary Law Review* (1984, No. 25 (4)) // [žiūrėta 2012.01.22] <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol25/iss4/3>> .

⁶ G. GRETTON, „Legal Science or Law-lite?“, *The Journal of the Law Society of Scotland* (2006, No. 51(2)), // [žiūrėta 2012.01.28] <http://www.journalonline.co.uk/pdf/TheJournal_51-2.pdf>

⁷ M. M. SIEMS, „A World Without Law Professors“ // [žiūrėta 2011.07.20] <<http://ssrn.com/abstract=1481868>>.

⁸ S. ARLAUSKAS, „Jurisprudencijos moksliskumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 4(118)).

⁹ E. MACKUVIENĖ, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema“, *Socialinių mokslų studijos* (2010, Nr. 1(5)).

¹⁰ G. T. JONES, „Dynamical Jurisprudence: Law as a Complex System“, *Georgia State University Law Review* (2008, No. 24(4)).

¹¹ B. HOLZ, „Chaos Worth Having: Irreducible Complexity and Pragmatic Jurisprudence“, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* (2006, No. 8(1)).

¹² D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).

¹³ D. MILOVANOVIC, „Dueling paradigms: modernist v. postmodernist thought“ // [žiūrėta 2011.03.16] <http://critcrim.org/critpapers/milovanovic_postmod.htm>.

pastebėti, tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje diskusijų šiais klausimais yra, tačiau jų nagrinėjimas yra fragmentiškas, todėl bandymas atskleisti teisės mokslo šiuolaikinę būklę ir galimas ateities perspektyvas, tuo pačiu neišvengiant postmodernizmo ir jo įtakos klausimų teisės mokslui bei teisės mokslo mokslškumo abejonių problematiką, patvirtina šio straipsnio originalumą ir aktualumą. Šio straipsnio tikslas – atskleidžiant postmodernaus laikotarpio atsiradimo, vystymosi ir daromos įtakos pagrindinius aspektus, teisės mokslo mokslškumo abejonių problematiką ir požiūrio keitimo į patį mokslą svarbą, ieškoti teisės mokslo šiuolaikinės būklės suvokimo ir pažvelgti į galimas ateities perspektyvas. Svarbu pabrėžti, kad nustatyti teisės mokslo šiuolaikinę būklę reikia itin didelio tyrimo, todėl šiame straipsnyje tai tik ieškojimo kelias link aiškesnio suvokimo nei buvo anksčiau, o ne kelias link absoliutaus pažinimo.

Siekiant įgyvendinti tikslą, buvo taikomi šie teoriniai tyrimo metodai: mokslinis analitinis (analizuojant mokslinėje literatūroje skirtingus mokslininkų pasisakymus apie tai, kas yra postmodernizmas, modernizmas, mokslas, teisės mokslas; siekiant nustatyti postmodernizmo ir modernizmo skirtumus; analizuojant skirtingus pasisakymus apie teisės mokslškumo problematiką ir siekiant surasti teisės mokslo šiuolaikinės būklės aiškesnį suvokimą); sisteminis (teisė ir mokslas suvokiami kaip vienos sistemos dalys); loginis (argumentuojant siekta išsiaiškinti, kaip šiuolaikinės idėjos veikia pokyčius teisės mokslė; nustatyti aiškesnę teisės mokslo šiuolaikinę būklę ir galimas ateities tendencijas). Be to, empiriniu metodu buvo atliktas dokumentų kiekybinis tyrimas (tirta, kiek straipsnių per 2007–2011 m. parašo vidutiniškai Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkai, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto mokslininkai ir atsitiktinai pasirinkto vieno iš geriausių pasaulio teisės fakultetų – Kembridžo universiteto Teisės fakulteto mokslininkai (siekiant pastebėti tam tikrą kontrastą); taip pat ištirta, kiek „Teisės“ ir „Jurisprudencijos“ mokslo žurnaluose Lietuvoje 2008–2012 m. buvo parašyta teorinio ir praktinio (taikomojo) pobūdžio straipsnių. Siekiant priartėti prie aiškesnės šiuolaikinės Lietuvos teisės mokslo būklės suvokimo, kurią sunku įsivaizduoti be postmodernizmo įtakos, atliktas „Teisės“ žurnale 2008-2012 m. esančių straipsnių tyrimas, siekiant sužinoti, kiek yra straipsnių, kuriuose bent jau užsimenama apie postmodernizmą.

Rašant straipsnį buvo naudojamos įvairių mokslininkų darbai, kiekvienas darbas buvo svarbus, tačiau vis dėlto galime išskirti pagrindinę literatūrą. Iš Lietuvos mokslininkų darbų būtų galima paminėti, pavyzdžiui, S. Arlauskas¹⁴, E. Mackuvienė¹⁵, R. Baločkaitė¹⁶; S. Kanišauskas¹⁷, A. Valantiejus¹⁸. O iš užsienio mokslininkų darbų, pavyzdžiui, D. A.

¹⁴ S. ARLAUSKAS, „Jurisprudencijos mokslškumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 4(118)).

¹⁵ E. MACKUVIENĖ, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslškumo problema“, *Socialinių mokslų studijos* (2010, Nr. 1(5)).

¹⁶ R. BALOČKAITĖ, „Postmodernioji galios epistema ir jos raiška Lietuvos viešajame diskurse“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2005, Nr.1).

¹⁷ S. KANIŠAUSKAS, „Tarpdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę?“, *Problemos* (2011, Nr. 80).

¹⁸ A. VALANTIEJUS, „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo spąstai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2003, Nr. 2).

Patterson¹⁹, D. A. Carson²⁰, G. T. Jones²¹, H. T. Markey²², G. Gretton²³, M. M. Siems²⁴, B. Holz²⁵, D. A. Patterson²⁶, D. Milovanovic²⁷, J. F. Lyotard²⁸.

1. POSTMODERNIZMAS – ŠIUOLAIKINĖS BŪKLĖS „KŪRĖJAS“

1.1. „IKI“ IR „PO“ RIBŲ KLAUSIMAS IR KAS VIS DĖLTO YRA POSTMODERNIZMAS?

Paprastai sutariama, kad yra trys laikotarpiai ir trys požiūriai į realybę: premodernus, modernus ir postmodernus²⁹. Laikotarpiams būdingi skirtingi požiūriai lemia ir skirtingas mokslinių tyrimų galimybes. L. Hoffman³⁰ ir D. A. Carson³¹ tai patvirtina išskirdami premodernizmo, modernizmo ir postmodernizmo laikotarpius, pasireiškusius ir menuose, ir kultūroje, ir moksle. Premodernizmo (arba scholastinės paradigmos) laikotarpis – nuo vėlyvųjų Viduramžių iki Švietimo laikų (apie 1200–1600 m.). Šiuo laikotarpiu žmonių pažinimas labiau rėmėsi jausmu, autoritetais ir Dievu. Mokslo tikslas – rasti ryšį tarp stebimo ir dvasinio pasaulio. Viduramžiais gan plačiai buvo paplitęs dogminis teoretizavimas. „Taip sakė Mokytojas“ – toks būdavo mokslinio ginčo leiamasis argumentas³². Pagrindine pereinamąja figūra istorikai dažnai laiko R. Descartes XVII a. pradžioje. Jis sukūrė garsiąją aksiomą „Mažtau, vadinasi, esu“ (lot. *cogito ergo sum*)³³.

¹⁹ D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).

²⁰ D. A. CARSON, „The Dangers and Delights of Postmodernism“, *Modern Reformation* (2003, No. 12(4)) // [žiūrėta 2010.11.19] <<http://www.modernreformation.org/default.php?page=articledisplay&var1=ArtRead&var2=281&var3=authorbio&var4=AutRes&var5=238>>.

²¹ G. T. JONES, „Dynamical Jurisprudence: Law as a Complex System“, *Georgia State University Law Review* (2008, No. 24(4)).

²² H. T. MARKEY, „Jurisprudence or "Juriscience"?, *William & Mary Law Review* (1984, No. 25 (4)) // [žiūrėta 2012.01.22] <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol25/iss4/3>> .

²³ G. GRETTON, „Legal Science or Law-lite?“, *The Journal of the Law Society of Scotland* (2006, No. 51(2)), // [žiūrėta 2012.01.28] <http://www.journalonline.co.uk/pdf/TheJournal_51-2.pdf>

²⁴ M. M. SIEMS, „A World Without Law Professors“ // [žiūrėta 2011.07.20] <<http://ssrn.com/abstract=1481868>>.

²⁵ B. HOLZ, „Chaos Worth Having: Irreducible Complexity and Pragmatic Jurisprudence“, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* (2006, No. 8(1)).

²⁶ D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).

²⁷ D. MILOVANOVIC, „Dueling paradigms: modernist v. postmodernist thought“ // [žiūrėta 2011.03.16] <http://critrim.org/critpapers/milovanovic_postmod.htm>.

²⁸ J. F. LYOTARD, *Postmodernus būvis* (Vilnius: Baltos lankos, 2010).

²⁹ E. BABBIE, *The Basics of Social Research* (Belmont: Wadsworth, 2011), p. 28.

³⁰ L. HOFFMAN, „The Three Major Philosophical Epochs“ // [žiūrėta 2011.02.19] <http://www.postmodernpsychology.com/Philosophical_Systems/Overview.htm>.

³¹ D. A. CARSON, „The Dangers and Delights of Postmodernism“, *Modern Reformation* (2003, No. 12(4)) // [žiūrėta 2010.11.19] <<http://www.modernreformation.org/default.php?page=articledisplay&var1=ArtRead&var2=281&var3=authorbio&var4=AutRes&var5=238>>.

³² E. NEKRAŠAS, *Filosofijos įvadas*, (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2004), p. 155.

³³ R. DEKARTAS, *Rinkiniai raštai* (Vilnius: Mintis, 1978), p. 172.

Taip prasidėjo modernizmo laikotarpis. XVIII a. pradžioje įsivyravo mechanistinė ir deterministinė paradigma, teigianti, kad mokslo tikslas – valdyti pasaulį (žymiausias atstovas I. Newton). XX a. tai evoliucionavo į reliatyvistinę paradigmą, kur mokslo tikslas – paaiškinti pasaulį, remiantis jo reliatyvizmu (žymiausias atstovas A. Einstein), o tai peraugo į kvantinę (arba tikimybių) paradigmą (XX a.), kur mokslo tikslas – rasti tiesą su tam tikra tikimybe (žymiausias atstovas N. Bohr). Taigi, modernizmo laikotarpis – tai deterministinių mokslo paradigimų laikotarpis, sudarytas iš paradigimų, kurios evoliucionavo viena po kitos: atgimimo, mechanistinės (deterministinės), reliatyvistinės ir kvantinės arba tikimybių³⁴. Modernizmui būdingas siekis „objektyvaus mokslo“, „universalios moralės ir teisės“, „meno autonomijos“, ir visa tai turi būti grindžiama tik vidine gyvenimo bei mokslo logika, tikslais ir siekiais³⁵. Dar kitaip – modernizmas yra mąstymo forma, pirmiausiai siejama su Švietimo amžiaus dvasia. Sužadinant mokslo jėgą ir jį lydinčią kontrolę gamtai³⁶.

Kas yra postmodernizmas? Kaip teigia J. F. Lyotard, šis žodis pažymi kultūros būvį po transformacijų, kurios nuo XIX a. pabaigos pakeitė mokslo, literatūros ir kitų menų „žaidimo“ taisykles. Jis teigia, kad postmodernybė nebetiki „didžiaisiais pasakojimais“, galinčiais įteisinti visas žinias ir praktikas³⁷. „Merriam–Webster“ žodyne pateikiamas toks postmodernizmo apibrėžimas: „priklausantis po modernizmo atėjusiai erai arba su ja susijęs; arba kuris nors iš daugybės sąjūdžių, atsiradusių kaip reakcija į modernizmą, kuriems paprastai būdingas sugrįžimas prie tradicinių „medžiagų“ ir formų; arba teorija, kuriai būdingas radikalus modernių prielaidų apie kultūrą, tapatybę, istoriją ar kalbą perkainojimas“³⁸. Mūsų manymu, būtent šiandien susiduriama su perkainojimu ir pokyčiais.

Kaip pabrėžia A. Valantiejus, iki šiol nepakankamai įsisąmoninamas skirtumas tarp to, kas vadinama „po“, ir to, ką apibūdiname kaip „iki“. Apibūdinant pomodernybę³⁹ dažnai nurodomi tokie esminiai požymiai: kitokios negu modernybės atveju – reliatyvios žinojimo formos (metodinis abejojimas inžinerinio racionalaus mokslo, objektyvaus žinojimo, tiesos pagrįstumu; vadinamųjų didžiųjų naratyvų ir logocentrinio subjekto kritika), technologijos pokyčiai, pagrįsti informacijos kaupimu ir jos paieška, estetiniai pomodernybės požymiai – nauji kultūros ir meno stiliai, ne tik atmetę unifikotą žanrą, bet ir sužadinę esminius ekonominius ir politinius poslinkius⁴⁰.

Kada atsirado postmodernizmas? Manoma, kad pirmąsyk postmodernizmo sąvoką apie 1950 m. pavartojo literatūros kritikai I. Horne ir H. Levin, bet kiek plačiau ji buvo

³⁴ A. SKURVYDAS, *Senasis ir naujasis mokslas: paradigmos, metodologijos, teorijos, dėsniai, principai, politika* (Kaunas, 2008), p. 19-24.

³⁵ J. HABERMAS, „Modernity versus postmodernity“, *New German Critique* (1981, No. 22), p. 3-14.

³⁶ D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008), p. 375-384.

³⁷ J. F. LYOTARD, *Postmodernus būvis* (Vilnius: Baltos lankos, 2010), p. 13, 49-64.

³⁸ Postmodernism, *Merriam-Webster* // [žiūrėta 2012.03.24]. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/postmodernism>>.

³⁹ A. VALANTIEJUS vartoja žodį pomodernybė. Atkreiptinas dėmesys, kad postmodernybė ir pomodernybė yra sinonimai.

⁴⁰ A. VALANTIEJUS, „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo spąstai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2003, Nr. 2), p. 5-49.

aptarta tik po dešimtmečio taip pat literatūros kritikoje. Postmodernizmo sąvoka įsitvirtino JAV ir paplito tarp architektų, tapytojų, meno kritikų. Iš JAV ji atkeliavo į Europą, pirmiausia į Prancūziją, kur gan keistai susipynė su tuo metu ten gana įtakinga poststruktūralistine filosofija, ir galop ši sąvoka tapo avangardo bet kurioje kultūroje analogu⁴¹. Kai kurie autoriai (pavyzdžiui, J. Appeby, L. Hunt, M. Jacob⁴² ar E. Gellner⁴³) teigia, jog postmodernizmo sąvoka garsėja tuo, kad dažnai labai sunku pasakyti, ką ji iš tiesų reiškia. Apie tai kalba ir A. Valantiejus, kad postmodernizmo terminas apibrėžtumo požiūriu yra paradoksalus, t. y. „postmodernistinis“. Niekam nepavyksta galutinai įvardyti jo atsiradimo datos ar tikslesnio apibrėžimo⁴⁴. Nesutarimų kyla net įvardijant postmodernizmo ištakas ir jų žymiausius atstovus. Pavyzdžiui, J. Appeby, L. Hunt ir M. Jacob⁴⁵ žymiausiais postmodernizmo atstovais laiko prancūzų filosofus M. Foucault ir J. Derrida, tuo tarpu J. Lechte⁴⁶ juos priskiria postruktūralistinės filosofijos kryptiai, postmodernizmo ryškiausiai šviesuliais laikydamas J. Baudrillard, M. Durs, J. F. Lyotard ir net rašytoją F. Kafka.

Yra ir kitokių nuomonių. Pasak D. Milovanovic, postmodernizmo šaknys – prancūziškoje 1960–1970 m. mintyje. Čia su dažnai pasikartojančiu nusivylimu ir visuotine kritika postmodernizmo idėja perėjo nuo G. W. H. Hegel iki F. Nietzsche, G. Deleuze, F. Guattari, J. Derrida, J. F. Lyotard, J. Baudrillard, M. Foucault, J. Kristeva. Jautri kai kurioms klasikinių mąstytojų išvalgoms, svyruojančioms nuo K. Marx iki M. Weber, E. Durkheim, S. Freud ir Frankfurto kritinės mokyklos atstovų, postmodernizmo idėja kilo su nauja jėga devintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo pradžioje. Dauguma modernistinių koncepcijų buvo kritiškai ištiriamos ir laikomos nepakankamomis⁴⁷. Postmodernizmas charakterizuojamas dvejomis pagrindinėmis idėjomis. Pirmą – tai objektyvios tiesos pašalinimas. Antra – teisė į individualumą ir nieko nesuvaržytą laisvę – nekintamų principų ir elgesio normų atmetimas. Nieko nėra tikro – nei Dievo, nei žmogaus, nei proto, kuris modernizmo teorijoje užimdavo Dievo vietą. Dėl ambivalencijos, beasmensumo, netikrumo ir sisteminių sprendimų vengimo postmodernizmo dvasia atvedė į reliatyvizmo teoriją. Asmens laisvė reiškia teisę veikti pagal nuosavą moralinės atsakomybės jausmą be savo veiksmų pateisinimo dvasios⁴⁸. Reikėtų kritiškai atkreipti dėmesį, kad absoliutaus reliatyvizmo jausmas yra labai pavojingas, nes tada „viskas galima“. Šis jausmas susiformuoja patiriant didelį neaiškumą. Todėl mes manome, kad reikia stengtis vis labiau artėti prie aiškumo ir vengti netikrų pranašų.

⁴¹ A. HUYSSSEN, „Mapping the postmodern“, *New German Critique* (1984, No. 33), p. 5-52.

⁴² J. APPEBY, L. HUNT, M. JACOB, *Tiesos sakymas apie istoriją* (Vilnius: Margi raštai, 1998), p. 200.

⁴³ E. GELLNER, *Postmodernizmas, protas ir religija* (Vilnius: Pradai, 1993), p. 41.

⁴⁴ Žr. išnašą Nr. 40: A. VALANTIEJUS, p. 5-49.

⁴⁵ J. APPEBY, L. HUNT, M. JACOB, *Tiesos sakymas apie istoriją* (Vilnius: Margi raštai, 1998), p. 207.

⁴⁶ J. LECHTE, *Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų. Nuo struktūralizmo iki postmodernizmo* (Vilnius: Charibdė, 2001), p. 128-138.

⁴⁷ E. MACKUVIENĖ, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslų problema“, *Socialinių mokslų studijos* (2010, Nr. 1(5)).

⁴⁸ T. KONDRUSIEVIČIUS, „Krikščionis postmodernizmo ideologijos akivaizdoje“, *XXI Amžius* (2008, Nr. 84 (1677)) // [žiūrėta 2010.03.11] <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/11/07/pozic_01.html>.

Kada postmodernizmo bruožų galime pamatyti socialiniuose moksluose? Postmodernizmas pradėtas naudoti socialiniuose moksluose apie 1970-uosius⁴⁹. Reikia pripažinti, kad postmodernizmas nėra tas modelis, kuris priima tradicinės (tiksliau kalbant, pozityvizmo pagrindu sukonstruotos) socialinės teorijos žaidimo taisykles. Negana to, postmodernizmas iš esmės griaua šias taisykles. Pirmiausia atsisakoma pamatinio – sistemiško, apibendrinančio, nuosekliai plėtojamo – socialinės teorijos karkaso, kurio teisingumas ir klaidingumas, kaip teigia tradicinės socialinių mokslų prielaidos, privalo būti empiriškai tikrinamas. Postmodernizmo atstovų požiūriu, šitaip tikrinamos veikia mažiau reikšmingos paties karkaso dalys, tuo tarpu pats karkasas yra epistemine politinė moralinė konstrukcija⁵⁰. Postmoderniu atveju nėra objektyvios realybės, nepriklausomos nuo mūsų subjektyvios patirties⁵¹. O tai visiškai kitoks požiūris.

1.2. AR LIETUVOJE JAU EGZISTUOJA POSTMODERNIOJI MINTIS?

Pasak V. Kavolio⁵², modernizacijos pradžia Lietuvoje tradiciškai laikoma XIX a. pabaiga. D. Kuolys⁵³, V. Radžvilas⁵⁴ ir kiti autoriai teigia, jog Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lietuvoje baigė formuotis moderni vakarietiška visuomenė. Modernizacijos procesus nutraukė sovietinė okupacija. Būtų galima pastebėti, kad modernizacija ir postmodernizacija nėra tas pats. Todėl kyla klausimas, ar postmodernioji mintis pas mus irgi egzistuoja? Ar ji jau gimė? Pasak R. Baločkaitės, tautinio Atgimimo, 1990 m. <...> metu, kolektyvinė vaizduotė hiperbolizavo šviečiamąjį laikotarpio ideologines paradigmas, tautinę bendriją mobilizuojančias modernistines pažangos, geresnio gyvenimo, nepriklausomos valstybės, galutinio istorinio teisingumo vizijas⁵⁵. L. Donskis teigia, kad tiek klasikinė vakarietiškoji, tiek sovietinė modernybė pasitelkia tą pačią imperatyvią, abejonių nepaliekančią progresyvistinę Švietimo epochos retoriką – tikėjimą mokslo galia, tobulo žmogaus ir pasaulio lūkesčius, galimus universalius gėrio, grožio ir tiesos kriterijus ir kt.⁵⁶ Pasak A. Skurvydo, dabatinei Lietuvos mokslo⁵⁷ paradigmai didžiausią įtaką turėjo deterministinė pasaulio mokslo paradigma ir buvusioji Tarybų Sąjungos dialektinio materializmo paradigma. Blogiausi mokslininkų bruožai, kurie susiformavo – uždarumas ir pilietinis pasyvumas⁵⁸.

⁴⁹ M. ALVESSON, „Postmodernism“, *The SAGE Encyclopedia of social science research methods*, M. S. Lewis-Beck, A. Brym, T. Futtin Liao (London: SAGE Publications, 2004, vol. 2).

⁵⁰ A. VALANTIEJUS, „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo sąstai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2003, Nr. 2).

⁵¹ E. BABBIE, *The Basics of Social Research* (Belmont: Wadsworth, 2011), p. 28.

⁵² V. KAVOLIS, *Epochų signatūros* (Chicago, 1991).

⁵³ D. KUOLYS, „Apie Švietimą, laisvę ir jos fantomą“ (*Veidas*, 2003, Nr. 28-XXX).

⁵⁴ V. RADŽVILAS, „Lietuvio tapatumas postkomunistinės tautinės sąmonės epochoje“, *Kultūros barai* (1998, Nr. 2), p. 4-6.

⁵⁵ R. BALOČKAITĖ, „Postmodernioji galios epistema ir jos raiška Lietuvos viešajame diskurse“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2005, Nr.1), p. 70-81.

⁵⁶ L. DONSKIS, *Moderniosios sąmonės konfigūracijos* (Vilnius: Baltos lankos, 1994), p. 224.

⁵⁷ Autorė mano, kad tuo pačiu ir teisės mokslo paradigmai.

⁵⁸ A. SKURVYDAS, *Apie mokslą, tiesą ir pažangą* (Kaunas: Vitae Litera, 2010), p. 79.

Esame linkę manyti, kad Lietuvoje po 1990 m. galima būtų kalbėti apie modernizacijos atsigavimą ir vystymąsi, nes šie procesai įvykus sovietizacijai buvo nutraukti. Lietuvoje kalbama apie modernizacijos vystymąsi, o pasaulis gyvena postmodernizmo laikotarpyje. Žinoma, tai tik užuomazgos, bet tuo metu pasaulis jau išgyveno savotišką tebesitęsiantį lūžį. Todėl Lietuvos teisės mokslo bendruomenė greitai susidūrė su modernizmo ir postmodernizmo etapais. Nepasiekę tikrojo modernizmo, mes stengėmės perimti jį kuo greičiau, kai tuo tarpu pasaulis jau lyg ir buvo pasirengęs naujam pokyčių laikotarpiui. Šiandieninėje Lietuvoje žodis „postmodernizmas“ primena kažką itin naujo. Paradoksalu, tačiau vos tik išgirstama apie postmodernizmą, dažnai norima jį atmesti arba tiesiog pasakyti, kad jo nebėra. Pasak N. Vasiliauskaitės, „postmodernizmas mūsų akademinuose žaidimuose nemirė ne dėl to, kad dar gyvas, o dėl to, kad dar negimė“⁵⁹. Į tai atkreipia dėmesį ir A. Valantiejus. Jis mano, kad šis terminas dažnai vartojamas tik kaip neigiama etiketė, kuri dažniausiai pateikiama kaip esminis absoliutaus reliatyvizmo šaltinis, net nesvarstant šių dviejų reiškinių tarpusavio ryšių⁶⁰. Taigi, kaip anksčiau buvo minėta, galbūt Lietuvos akademinėje bendruomenėje pernelyg greitai buvo pereinama nuo modernizacijos prie postmodernizacijos. Sunkiausia tai, kad jeigu mokslo bendruomenė yra uždara ir neatsiveria pasaulio pokyčių pažinimui, tai ir lemia visapusišką naujo reiškimo, naujų idėjų ir netgi tobulėjimo atmetimą. Negalime sutikti, kad postmodernizmas dar nesusiformavo. Lietuvos akademinėje bendruomenėje vis labiau pradeda apie tai kalbėti (pavyzdžiui, J. Baranova⁶¹, R. Baločkaitė⁶²; S. Kanišauskas⁶³; A. Valantiejus⁶⁴). Reikia atkreipti dėmesį, kad ir Lietuvoje pradeda kalbėti apie tarpdiscipliniškumą ir jo svarbą, pavyzdžiui, S. Kanišauskas⁶⁵. Todėl teigti, kad postmodernizmas apskritai nesusiformavo, vargu ar galima. Galbūt galime įvardyti, kad sunkiai formuojasi arba tiesiog jis jau yra, bet dar labai menkas ir silpnas. O pasaulyje jis jau yra ir sparčiai daro įtaką. Kita vertus, reikėtų turėti omenyje, kad postmodernizmo laikotarpis pats savaime nelemia, kad viskas bus matoma per postmodernizmo prizmę. Tai tik skirtingi būdai pažvelgti į realybę, į pokyčius.

Daugybę žmonių ir mokslininkų laikysis ir kitokių pozicijų, tačiau paradigminiai pokyčiai vis tiek vyksta ir jie daro didžiulę įtaką. Ir apie juos turi būti kalbama. Jei mokslas apskritai keičiasi, o kiti mokslai, būdami jo sudedamąja dalimi – ne, tai jau sudaro savotišką disbalansą ir sąstingį, savotišką uždarumą. Šiandieninis pasaulis ir Lietuva išgyvena vertybių krizę, todėl esame linkę sutikti, kad tikrai gyvename postmoderniuoju laiku ir postmodernioji mintis vis labiau didėja. Tikime, kad ji vis labiau skleisis. Štai

⁵⁹ N. VASILIAUSKAITĖ, „Pratarmė: Postmodernaus būvio laidotuvės?“ *Postmodernus būvis*, J. F. Lyotard (Vilnius: Baltos lankos, 2010), p. 10, 11.

⁶⁰ A. VALANTIEJUS, „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo spąstai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2003, Nr. 2), p. 5-49.

⁶¹ J. BARANOVA, „Nietzsche, postmodernism and the phenomenon of Arvydas Šliogeris in contemporary Lithuanian philosophy“, *Studies in East European Thought* (2009, Nr. 61).

⁶² R. BALOČKAITĖ, „Postmodernioji galios epistema ir jos raiška Lietuvos viešajame diskurse“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (2005, Nr.1).

⁶³ S. KANIŠAUSKAS, „Tarpdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę“, *Problemos* (2011, Nr. 80).

⁶⁴ Žr. išnašą Nr. 60: A. VALANTIEJUS, p. 5-49.

⁶⁵ S. KANIŠAUSKAS, „Tarpdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę“, *Problemos* (2011, Nr. 80). S. KANIŠAUSKAS, „„Postmodernistiniai“ mokslas ir filosofija: santykis ir problemos“, *Filosofija. Sociologija* (2005, Nr. 1).

nyksta tradicinės bendruomenės sąvoka, kinta šeimos koncepcija, individo teisės plečiasi ir t. t. Visi šie reiškiniai turėtų būti įvardijami kaip pažangios postmodernios epochos varomosios jėgos. Vis dėlto apie postmodernizmą, kaip ir jo atsiradimo pradžioje, labiau kalba kultūros, meno, literatūros ar filosofijos atstovai (pavyzdžiui, J. Baranova⁶⁶, R. Baločkaitė⁶⁷; S. Kanišauskas⁶⁸; A. Valantiejus⁶⁹; A. Šliogeris⁷⁰, R. Šerpytė⁷¹).

2. TEISĖS MOKSLO MOKSLIŠKUMO ABEJONĖS

2.1. TEISĖS MOKSLAS VIS DAR SIEJAMAS SU MODERNIZMU

Galima būtų pastebėti, kad teisinė mintis Lietuvoje dažniausiai nagrinėjama iki 1990 m. Retai kada norima kalbėti apie dabartinę būseną. Galbūt tai vyksta dėl to, kad po kiek laiko bus kalbama apie tai kaip apie istoriją. Todėl į dabartį žiūrima atsargiai. Mūsų manymu, didžiulę įtaką mums padarė teisės mokslo vystymosi pradžioje susiformavęs dogmatškumas, kuris nepaleidžia teisės mokslininkų ir praktikų jau daugybę metų. Svarbu pradėti kalbėti apie tai, kas vyksta dabar. Į teisės mokslą mūsų akademinėje bendruomenėje postmodernizmas sunkiai randa kelią. Norėdami pamatyti šiek tiek konkretnę vaizdą (procentine išraiška), ar apie postmodernizmą bent jau užsimenama teisės mokslo straipsniuose, išnagrinėjome Lietuvos teisės mokslo žurnale „Teisė“ 2008-2012 m. esančius straipsnius pagal pavadinimus ir santraukas. Kaip galime pastebėti (1 lentelė), tokie straipsniai sudaro 1,287 proc. žurnalo „Teisė“ straipsnių.

Teisės mokslo žurnalas	Apie postmodernizmą užsimenama:
„Teisė“ (2008-2012 m.)	1,287 proc.

1 lentelė. Kiek procentų visų straipsnių sudaro straipsniai, kuriuose bent jau užsimenama apie postmodernizmą?

Be šio nedidelio iliustracinio tyrimo, galima pamatyti ir kitų postmodernizmo apraiškų, pavyzdžiui, VU Teisės fakulteto pirmo kurso studentams studijų dalyko „Įvadas į teisinės sistemos ir teisinės teorijos studijas“ programoje⁷² yra numatytos postmoderniosios teisės teorijos; ir moksliniuose straipsniuose, pavyzdžiui, J. Juškevičius⁷³, E. Kūris⁷⁴ ir D.

⁶⁶ Žr. išnašą Nr. 61: J. BARANOVA.

⁶⁷ Žr. išnašą Nr. 62: R. BALOČKAITĖ.

⁶⁸ S. KANIŠAUSKAS, „Tarpdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę?“, *Problemos* (2011, Nr. 80). S. KANIŠAUSKAS, „„Posmodernistiniai“ mokslas ir filosofija: santykis ir problemos“, *Filosofija. Sociologija* (2005, Nr. 1).

⁶⁹ A. VALANTIEJUS, „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo sąstai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (2003, Nr. 2), p. 5-49.

⁷⁰ A. ŠLIOGERIS, *Niekio vardai* (Vilnius: Pradai, 1997).

⁷¹ R. ŠERPITYTĖ, *Nihilizmas ir Vakarų filosofija* (Vilnius: VU leidykla, 2007).

⁷² Įvado į teisinės sistemos ir teisės teorijos studijas programa, *Vilniaus universiteto Teisės fakulteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.04.19] <<http://www.tf.vu.lt/lt/struktura/katedros/viesosios-teiseskatedra/destomidalykai>>.

⁷³ J. JUŠKEVIČIUS, „Teisės principų taikymas norminant sveikatos priežiūros sritį“, *Jurisprudencija* (2008, Nr. 12(144)).

Beinoravičius⁷⁵, užsimenama apie postmodernųjį laikotarpį, kalbama apie teisės mokslo tarpdiscipliniškumą. Būtina pažymėti, kad tarpdiscipliniškumas yra tik vienas iš daugelio postmoderniojo mokslinio pažinimo bruožų. Taip pat, pavyzdžiui, V. Vaičaitis teigia, kad „teisė turi būti suprantama ne tik kaip daiktavardis, bet ir kaip veiksmožodis, t. y. kaip nuolatinis procesas, istorinis dialogas (ne abstrakcija), neatsiejamas nuo teisės įgyvendinimo ar teisingumo vykdymo. Savo ruožtu, šis dialogas nebūtinai turi būti visuomet nuoseklus, jame gali būti įvairių „įtrūkimų“. Pasak jo, hermeneutinė filosofija paprastai neneigia postmodernizmo iškeltų problemų, tokių kaip teisės neteisiškumo ar nepagrindžiamumo, tačiau joms spręsti pasiūlo hermeneutinio rato ar tinklo paradigmą, kaip pozityvizmo propaguojamo „grynojo“ hierarchinio teisės supratimo alternatyvą⁷⁶.

Tai, kad teisės moksle retai kada užsimenama apie postmodernizmą, galėtų sąlygoti: teisės mokslo uždaramas, dogmatiškumas, atmetimas naujų idėjų, net gerai jų neapsvarsčius. Modernioji jurisprudencija panašėjo į matematiką: „buvo labiau rūpinamasi ryšiais tarp pačių sąvokų, nei ryšiais tarp sąvokų ir realybės“⁷⁷. Atsakymas į pagrindinį moderniosios jurisprudencijos klausimą, „kas yra teisė?“, nesvarbu, ar jis remtųsi prigimtinė aukštesniąja teise, ar H. Kelsen pirmine norma, ar H. L. A. Hart pripažinimo taisykle, visada buvo esmės ir esminių charakteristikų paieška. Teisės mokslas savo svarbiausiu uždaviniu laikė atskyrimą to, kas tinkama teisei, už teisės imperijos ribų paliekant tai, kas jai svetima⁷⁸. Moderniojoje jurisprudencijoje teisė buvo laikoma objektyvia tvarka: „atkakliai tvirtinama, kad egzistuoja teisingi ir neteisingi atsakymai į teisinius klausimus, kurie išsprendžiami remiantis objektyviais kriterijais“⁷⁹. Štai moderniosios jurisprudencijos puikus atspindys – analitinės jurisprudencijos paradigma (teisinis pozityvizmas).⁸⁰

Taigi, teisės mokslas vis dar labiau siejamas su modernizmu ir vis dar galime pastebėti didelę klasikinio (senojo) mokslo paradigmos įtaką. Tačiau ir postmodernizmas vis labiau pradeda rodyti savo „veidą“.

2.2. „PRARAJA“ TARP MOKSLINĖS IR PRAKTINĖS TEISĖS

Teisė yra tarsi susiskaldžiusi į mokslinę ir praktinę. Toks susiskaldymas prisideda prie teisės mokslininkų problemų. Štai E. Mackuvienė pastebi, kad „diskursuose apie teisės prigimtį, teisinės veiklos esmę arba teisės mokslininkumą yra pakankamai ryškios dvi tendencijos: pirmoji – teigti, kad teisinės veiklos specifika, teisės esmė yra pajėgūs nusakyti tik teisininkai praktikai, antroji – manyti, kad tik metafizinis, metateorinis požiūris yra

⁷⁴ E. KŪRIS, „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 2(116)).

⁷⁵ D. BEINORAVIČIUS, „Tarpdisciplininiai teisės pažinimo aspektai“, *Logos* (2011, Nr. 68).

⁷⁶ V. A. VAIČAITIS, *Hermeneutinė teisės samprata ir Konstitucija* (Vilnius: Justitia, 2009).

⁷⁷ R. A. POSNER, *Overcoming Law* (Cambridge: Harvard university press, 1996).

⁷⁸ C. DOUZINAS, R. WARRINGTON, „From the Classical Polis to Postmodern Megapolis: Jurisprudence as Grand Narrative“, *Philosophy of Law* (1998, No. 2), p. 678.

⁷⁹ D. T. OSTAS, „Postmodern Economic Analysis of Law: Extending a Pragmatic Visions of Richard A. Posner“, *American Business Law Journal* (1998, No. 36), p. 700.

⁸⁰ Žr. D. VALANČIENĖ, „Teisės paradigmos pažinimo kelias“, *Teisė* (2012, t. 82).

tinkamas siekiant atskleisti teisės esmę, prigimtį, teisės dėsningumus⁸¹. Tai tik patvirtina, kad teisė iš tiesų dažnai yra „suskaldoma“ į praktinę ir mokslinę, tačiau aiškių ribų nėra nustatoma ir aiškios nuomonės nėra. Priduriant, galime pateikti G. Gretton mintį, kad teisės praktikai dažnai teisės mokslininkų nelaiko teisininkais. Tačiau pasak jo, teorija ir praktika – tai klaidinga dichotomija⁸². Žinoma, teorija ir praktika turėtų viena kitą papildyti, tačiau dažniausiai sunku tą padaryti.

Kokia yra teisės mokslininkų užduotis? Dažniausiai teisėje susiduriame su tuo, kad svarbiausia tampa išsiaiškinti, ką įstatymų leidėjas pasakė ir ką teisėjas pasakė savo sprendime. Daugelis mokslininkų tokį reiškinį vadintų nemoksliniu, nes mokslas konstruoja modelius ir tikrina „falsifikabilias“ hipotezes⁸³. Todėl gali susidaryti įspūdis, kad kai kurie teisininkai nesuvokia skirtumo tarp teisės mokslo ir teisės sistemos aiškinimo. Šioje vietoje svarbu pabrėžti, kad teisiniai moksliniai tyrimai yra labai svarbūs, o svarbiausia, kad jie būtų originalūs. Štai K. Lewin tai patvirtina, teigdamas, kad kai originalūs teisiniai moksliniai tyrimai padarys „proveržį“, tada teisiniai tyrimai turės didesnę svarbą nei tyrimai, kurie tik imituoja arba numato teisinę praktiką. Praktika gali greitai padaryti pranašumą ir aktualumą teisei praktikai, tačiau teorija gali padaryti žymiai didesnę poveikį teisės praktikai per ilgesnį laiką⁸⁴. Niekas nėra labiau praktiška už gerą teoriją⁸⁵. Todėl daugelis elitinių teisės fakultetų turi „nepraktiškų“ mokslininkų. Galime sutikti su H. T. Edwards, kurio nuomone, gerame teisės fakultete turi būti balansas tarp teorijos ir dogmatinių dalykų. Gera teisės mokykla negali būti „antiteorinė“⁸⁶. Pasak T. S. Ulen, ar teisė yra ir bus „mokslinė“, ar ne – priklausys nuo teorinio išprusimo⁸⁷.

Šioje vietoje būtų galima kelti klausimą apie teisės mokslininkų rašomus mokslinius straipsnius. Kartais galima išgirsti kritikos, kad teisės mokslininkai rašo mažai mokslinių straipsnių, lyginant su kitų mokslų atstovais. Taip pat, kalbant apie teisės susiskaldymą į mokslinę ir praktinę puses, galime iškelti klausimą, kiek straipsnių yra teorinio pobūdžio, o kiek yra susijusių su praktinėmis problemomis? Pirmiausiai reikėtų atkreipti dėmesį, kad straipsnių kiekis nėra svarbiausias aspektas; straipsnių kokybė yra kur kas svarbesnis kriterijus. Tačiau ištirti straipsnių kokybę reikėtų itin didelio papildomo tyrimo. Galime padaryti nedidelį tyrimą ir surinkti penkių metų informaciją (2007-2011 m.), kuri atspindi teisės mokslininkų produktyvumą. Pasirinkome Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetą ir, atsitiktinai, vieną iš geriausių pasaulio teisės fakultetų – Kembridžo universiteto Teisės fakultetą. Iš surinktų duomenų matyti, kad

⁸¹ E. MACKUVIENĖ, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslškumo problema“, *Socialinių mokslų studijos* (2010, Nr. 1(5)), p. 291-304.

⁸² G. GRETTON, „Legal Science or Law-lite?“, *The Journal of the Law Society of Scotland* (2006, No. 51(2)), // [žiūrėta 2012.01.28] <http://www.journalonline.co.uk/pdf/TheJournal_51-2.pdf>.

⁸³ M. M. SIEMS, „Legal Originality“, *Oxford Journal of Legal Studies* (2008, No. 28 (1)).

⁸⁴ K. LEWIN, *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers* (New York: Harper & Row, 1951).

⁸⁵ Žr. ten pat. M. M. SIEMS, „Legal Originality“, *Oxford Journal of Legal Studies* (2008, No. 28 (1)), p. 147-164.

⁸⁶ H. T. EDWARDS, „The Growing Disjunction Between Legal Education and The Legal Profession“, *Michigan Law Review* (1993, No. 91).

⁸⁷ T. S. ULEN, „The Unexpected Guest: Law and Economics, Law and Other Cognate Disciplines, and The Future of Legal Scholarship“, *Chicago-Kent LawReview* (2004, No. 79), p. 403-429.

ties Vilniaus universiteto, ties Mykolo Romerio universiteto vienas teisės mokslininkas per metus parašo labai panašiai straipsnių – vidutiniškai 0,446 (VU) ir 0,45 (MRU) straipsnio (2 ir 3 lentelė), kai tuo tarpu Kembridžo universiteto vienas teisės mokslininkas vidutiniškai parašo apie 1,186 straipsnio per metus (4 lentelė). Kokybės atžvilgiu, neabejotinai galime atkreipti dėmesį, kad Kembridžo universiteto Teisės fakulteto mokslininkų straipsnių dauguma yra publikuoti žurnaluose, kurie priklauso ISI (angl. *Institute for Scientific Information*) mokslo žurnalų sąrašui⁸⁸.

Vilniaus universiteto Teisės fakultetas	2007 m. 198 mokslininkai (iš jų 75 doktorantai)	2008 m. 160 mokslininkų (iš jų 45 doktorantai)	2009 m. 176 mokslininkai (iš jų 84 doktorantai)	2010 m. 172 mokslininkai (iš jų 84 doktorantai)	2011 m. 170 mokslininkų (iš jų 86 doktorantai)
Straipsnių kiekis	75	102	65	78	67
Kiek straipsnių tenka vienam asmeniui per metus	0,378	0,637	0,369	0,453	0,394
Vidutiniškai per metus vienas mokslininkas parašo 0,446 straipsnio					

2 lentelė. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų parašytų straipsnių kiekis.⁸⁹

⁸⁸ ISI Journal List. *ISI Web of Knowledge* // [žiūrėta 2012.04.19] <http://adminapps.webofknowledge.com/JCR/JCR?RQ=LIST_SUMMARY_JOURNAL>.

⁸⁹ Vilniaus universiteto Moksliniai tyrimai, *Vilniaus universiteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29] <<http://www.vu.lt/lt/mokslas/moksliniai-tyrimai>>.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas	2007 m. 387 mokslininkai (iš jų 64 doktorantai)	2008 m. 387 mokslininkai (iš jų 64 doktorantai)	2009 m. 387 mokslininkai (iš jų 64 doktorantai)	2010 m. 387 mokslininkai (iš jų 64 doktorantai)	2011 m. 387 mokslininkai (iš jų 64 doktorantai)
Straipsnių kiekis	179	193	147	147	206
Kiek straipsnių tenka vienam asmeniui per metus	0,462	0,498	0,379	0,379	0,532
Vidutiniškai per metus vienas mokslininkas parašo 0,45 straipsnio					

3 lentelė. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto mokslininkų⁹⁰ parašytų straipsnių kiekis.⁹¹

Kembridžo universiteto Teisės fakultetas	2007 m. 86 mokslininkai	2008 m. 86 mokslininkai	2009 m. 86 mokslininkai	2010 m. 86 mokslininkai	2011 m. 139 mokslininkai
Straipsnių kiekis	105	95	108	104	154
Kiek straipsnių tenka vienam asmeniui per metus	1,220	1,139	1,255	1,209	1,107
Vidutiniškai per metus vienas mokslininkas parašo 1,186 straipsnio					

4 lentelė. Kembridžo universiteto Teisės fakulteto mokslininkų parašytų straipsnių kiekis.⁹²

Kalbant apie tai, ar straipsniai yra labiau teorinio pobūdžio, ar praktinio, galime iširti, pavyzdžiui, du Lietuvos teisės mokslo žurnalus – „Teisė“ ir „Jurisprudencija“. Pasirinkome

⁹⁰ 2007-2011 m. mokslininkų skaičius pateikiamas remiantis 2010 m. duomenimis, nes nėra tikslių duomenų, kiek tiksliai mokslininkų buvo kiekvienais metais.

⁹¹ Duomenys gauti, remiantis Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto katedrų pateikta informacija: Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto katedros, *Mykolo Romerio universiteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29] <http://www.mruni.eu/lt/universitetas/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/>.

⁹² Duomenys gauti, remiantis Kembridžo universiteto Teisės fakulteto pateikta informaciją apie kiekvieną mokslininką: Academic Staff, *University of Cambridge Faculty of Law* // [žiūrėta 2012.12.29] <<http://www.law.cam.ac.uk/people/academic/1>>.

vėlgi penkių metų laikotarpį (2008-2012 m.), kad susidarytume aiškesnį tyrimo vaizdą. Straipsniai buvo ištirti pagal pavadinimus ir, kaip galime pastebėti, „Teisės“ žurnale vidutiniškai 11,384 proc. straipsnių yra teorinio pobūdžio (5 lentelė), o „Jurisprudencijos“ žurnale vidutiniškai 9,278 proc. straipsnių yra teorinio pobūdžio (4 lentelė). Rezultatai yra iš tiesų panašūs. Galime atkreipti dėmesį, kad pasauliniu mastu teorinio pobūdžio tyrimams yra netgi skirti atskiri žurnalai, pavyzdžiui, galima išskirti netgi 42 žurnalus, kurie skirti būtent teisės mokslo ir teisės teorijos problematikai⁹³. Taigi, šis tyrimas parodė teisės mokslininkų produktyvumą ir tai, ar teisės mokslininkai labiau atlieka teorinę, ar taikomąją funkciją, rašydami straipsnius. Šiuo tyrimu nesiekėme parodyti, kad vieni straipsniai yra blogi, o kiti geri, siekta tiesiog pailiustruoti esamą situaciją.

Teorinio pobūdžio straipsniai	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.
„Teisė“	4,76 proc.	13,9 proc.	13,04 proc.	11,5 proc.	13,72 proc.
„Jurisprudencija“	8,27 proc.	15,27 proc.	13,5 proc.	6,02 proc.	8,33 proc.
Vidutiniškai „Teisės“ žurnale parašoma 11,384proc. teorinio pobūdžio straipsnių					
Vidutiniškai „Jurisprudencijos“ žurnale parašoma 9,278 proc. teorinio pobūdžio straipsnių					

5 lentelė. Kiek procentų visų straipsnių sudaro teorinio pobūdžio straipsniai?⁹⁴

Šioje vietoje galime žvilgtelėti į teisės studijas, klausdami, ar teisės mokslininkai ir praktikai turėtų būti vienodai ruošiami? Daugelio teisės fakultetų tikslas yra paruošti teisininkus, bet ne mokslininkus, nors visų universitetų misijose galime rasti mokslo ir studijų sąveikos svarbą. Tiesa tai, kad pabaigę studijas, studentai yra „išmokę teisę“, o tai yra „igūdžių rinkinys“ praktikai, o ne galimybė dalyvauti „moksliniame gyvenime“. T. Ulen teigia, kad „mes ruošiamo studentus tuo pačiu būdu „kaip vairavimo mokyklos ruošia vairuotojus“. Vis dėlto teisės profesoriai nuolat siekia harmonijos tarp teisės praktikos ir teorijos. Pirmiausia reikia atskirti praktinį ir mokslinį pasiruošimą: tie kas nori tapti tik praktikais, jiems užtektų mokytis kur kas trumpiau ir koncentruotis tik į praktiką, o tie, kas nori tapti mokslininkais – turi mokytis kur kas ilgesnį laiką ir „plačiau“⁹⁵. B. G. Scharffs teigia, kad teisė yra nei menas, nei mokslas. Tai – amatas. Pasidomėjus amatų tradicijomis, tokių kaip dailidės, puodžiaus, siuvėjo ir t. t., galime išmokti įdomių dalykų ir apie teisės amatą⁹⁶. Ši teisės kaip amato idėja nėra pirmoji (pavyzdžiui, K. N. Llewellyn⁹⁷, J. E.

⁹³ Law Journals, *Washington and Lee University School of Law* // [žiūrėta 2012.04.29] <<http://lawlib.wlu.edu/LJ/index.aspx>>.

⁹⁴ Duomenys gauti peržiūrint straipsnių pavadinimus: Teisės žurnalo 2008-2012 m. numeriai: Teisės žurnalo 2008-2012 m. numeriai, *Teisės žurnalo tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29] <<http://www.leidykla.vu.lt/mokslo-darbai/teise/>>. Jurisprudencijos žurnalo 2008-2012 m. numeriai: Jurisprudencijos žurnalo 2008-2012 m. numeriai: *Jurisprudencijos žurnalo tinklalapis* // [žiūrėta 2012-12-29] <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/>.

⁹⁵ T. S. ULEN, „The Unexpected Guest: Law and Economics, Law and Other Cognate Disciplines, and The Future of Legal Scholarship“, *Chicago-Kent Law Review* (2004, No. 79), p. 403-429.

⁹⁶ B. G. SCHARFFS, „Law as Craft“, *Vanderbilt Law Review* (2001, No. 54), p. 2244-2347.

⁹⁷ K. N. LLEWELLYN, *The Common Law Tradition: Deciding Appeal* (Toronto: Little, Brown, 1960).

Bond⁹⁸, W. A. Bablitch⁹⁹, L. Douglas¹⁰⁰, L. Ross Meyer¹⁰¹, S. A. Shapiro, R. E. Levy¹⁰²). Štai M. M. Siems pabandė įsivaizduoti pasaulį be teisės profesorių, taip pavadindamas savo straipsnį¹⁰³. Teisės profesoriais šiame straipsnyje vadinami visi teisinės akademinės bendruomenės nariai, kurie dėsto ir atlieka tyrimus universitete. Pavyzdžiui, Vokietijoje du universitetai (Rostoko universitetas ir Drezdeno Technologijų universitetas) nebesiūlo teisės bakalauro studijų. M. M. Siems teigia, kad be teisės profesorių būtų pražūtinga teisiniui mokymui ir, be abejo, teisei ir ekonominei sistemai. Teisinių ruošimo naudingumas universitetuose ar kitose institucijose yra dažnai svarstomas. Dažnai sakoma, kad teisinis mokymas turėtų susitelkti ne tik į teises taisykles¹⁰⁴. Taip pat turėtų būti mokoma sumanumo ir jautrumo¹⁰⁵, moralinės patirties¹⁰⁶, teisės suvokimo, pažymint metodologinę ir epistemologinę įvairovę¹⁰⁷, ir skatinti studentus mąstyti patiems¹⁰⁸. Be teisės mokslininkų teisinis mokymas sugrįžtų prie teisės profesijos. Be teisės profesorių teisė išnyktų kaip atskira mokslinė disciplina. Dar 1848 m. J. Kirchman¹⁰⁹ pasakė, kad teisiniai tyrimai yra beverčiai, nes siekia ne atrasti bendras tiesas, bet tik susikoncentruoja į esamą teisinę sistemą. M. M. Siems pabrėžia, kad reikia skatinti bendradarbiavimą tarp atskirų disciplinų¹¹⁰. XX a. prad. T. Veblen tvirtino, kad „teisės fakultetai universitetui tinka ne daugiau nei šokiai¹¹¹. G. Gretton, komentuodamas šiandieninę teisės mokslo problematiką, teigia, kad teisės studijos yra daugiau ar mažiau beprasmiškos. Teisė yra praktinis dalykas ir to galima išmokyti užsiimant tik praktika. Galbūt yra tam tikras pagrindas, kurį reikia įvaldyti, tačiau tai daugiausia atminties darbas. Teisė nebėra akademinė disciplina. Teisinės akademinės bendruomenės lygis, neskaitant išimčių, turi tendenciją žemėti. Jis pabrėžia, kad reikia keistis. Žmogus, kuris nori būti teisininku, turėtų universitete studijuoti tai, kas yra intelektualiai verta. O akademinėje bendruomenėje turi būti „įdiegiama“ tai, kad teisė gali būti mokoma ir studijuojama, tai yra kelias ne tik į

⁹⁸ J. E. BOND, *The Art of Judging* (New Jersey: Rutgers, 1987).

⁹⁹ W. A. BABLITCH, „Reflections on the Art and Craft of Judging“, *The Judges' Journal* (1998, No. 37).

¹⁰⁰ L. DOUGLAS, „Constitutional Adjudication as a Craft-Bound Excellence“, *Yale Journal of Law & the Humanities* (1994, No. 6).

¹⁰¹ L. ROSS MEYER, „Is Practical Reason Mindless?“, *Georgetown Law Journal* (1998, No. 86).

¹⁰² S. A. SHAPIRO, R. E. LEVY, „Judicial Incentives and Indeterminacy in Substantive Review of Administrative Decisions“, *Duke Law Journal* (1995, No. 44).

¹⁰³ M. M. SIEMS, „A World Without Law Professors“ // [žiūrėta 2011.07.20] <<http://ssrn.com/abstract=1481868>>.

¹⁰⁴ M. M. SIEMS, „A World Without Law Professors“ // [žiūrėta 2011.07.20] <<http://ssrn.com/abstract=1481868>>.

¹⁰⁵ A. BRADNEY, „Liberalising Legal Education“, *The Law School – Global Issues, Local Questions*, ed. F. Cownie (Dartmouth: Ashgate, 1999).

¹⁰⁶ M. T. DEL MAR, „Moral Experience and Legal Education“ // [žiūrėta 2011.07.21] <<http://ssrn.com/abstract=1351547>>.

¹⁰⁷ R. COLLIER, „We're All Socio-Legal Now? Legal Education, Scholarship and the Global Knowledge Economy – Reflections on the UK Experience“, *The Sydney Law Review* (2004, No. 26).

¹⁰⁸ F. JOHNS, „On Writing Dangerously“, *The Sydney Law Review* (2004, No. 26).

¹⁰⁹ J. KIRCHMANN, *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft* (Heidelberg: Manutius, 1848).

¹¹⁰ Žr. išnašą Nr. 104: M. M. SIEMS.

¹¹¹ T. VEBLEN, *The Higher Learning in America* (New York: BW Huebsch, 1918).

profesiją, bet tai yra tikra akademinė disciplina. Ir jeigu idėja, kad teisė nėra akademinė disciplina išsivyras, tai teisės mokyklos nustos būti vertos savo vardo¹¹².

Esame įsitikinę, kad kuo kokybiškesnis mokslas, tuo jis labiau pasitarnaus žmonijos gyvenimo tobulinimui. Kaip galime pastebėti, paprastai yra didžiulė praraja tarp mokslo ir praktikos, o kaip pastatyti „tiltą“ tarp jos, reikia laiko ir tiek teisininkų praktikų, tiek mokslininkų noro. Galbūt iš tiesų kiekvienas praktikas neturi būti mokslininkas, tačiau studijuodamas universitete, kiekvienas praktikas turi pajauti „mokslo dvasią“, o ne tik praktinius dalykus ir aspektus, todėl dažnai ir gali pasirodyti, kad teisė labiau panaši į amatą. Neabejojame, kad kiekvienas būsimas teisininkas privalo universitete įgyti mokslinio metodo pagrindus, kurie leistų jam atlikti taikomuosius tyrimus ir taip kelti savo profesinę kompetenciją. O jeigu teisė labiau ir labiau panašės į amatą? Tada tikrai pernelyg „amatininkiška“ disciplina būtų neverta būti akademinėje aplinkoje – juk universitete nėra kulinarų, stalių, baldžių ir t. t. Tačiau ar tai realu? Nuo seno teisė buvo svarbus mokslas visuomenėje, tačiau jis turi reaguoti į tam tikrus pokyčius ir atsiverti naujovėms, pažinimui, kitoms disciplinoms, nes šiuolaikiniame pasaulyje ji tokia liktų nesuprasta ir kuo giliau nugrimztų į „amatininkiškumą“. Teisė talpina daug bruožų. Teisė yra plati ir „spalvinga“. Argi tai suvokus, negalime pamatyti, kad vadovaujames postmoderniomis idėjomis? Apibendrinant, teisės mokslo ateitis priklausys ne tik nuo tyrimo kultūros, bet ir tyrėjų bei praktikų atviro dialogo dėl vieno bendro tikslo – kad tiesos ir teisingumo būtų daugiau labai sudėtingame ir dinamiškame pasaulyje. Be to, teisės mokslui labiau reikia atsiverti visam pasauliui. Vienas galimų pavyzdžių – raginti mokslinį dialogą tarp įvairių šalių ir sričių teisės mokslininkų.

3. POŽIŪRIO KEITIMAS Į MOKSLĄ: TEISĖS MOKSLO TOBULĖJIMO GARANTAS

3.1. AR LAIKAS KEISTI POŽIŪRĮ Į MOKSLĄ?

Pasak R. Feldman, mokslo ir teisės santykio problema yra apsunkinama mūsų neteisingu supratimu apie mokslo prigimtį ir apie tai, ką mokslas gali gero duoti teisei. Mes matome mokslą kaip neabejotino fakto „koloną“ ir tikimės, kad „įtraukiant“ mokslą į teisę mes galime sukurti ilgalaikę, tvirtą, patikimą konstrukciją, kurios mes trokštame¹¹³. Štai H. T. Markey svarsto, ar turėtų būti jurisprudencija, ar „jurimokslas“¹¹⁴.

Nors atsiranda mokslininkų, kurie rimtai abejoja teisės moksliskumu, pavyzdžiui, H. T. Markey teigia, kad problema yra tame, kad teisė ir mokslas yra iš prigimties skirtingi. Jų tikslai ir metodai yra priešingi. Tiek teisė, tiek mokslas siekia tiesos, tačiau jos siekia skirtingais būdais. Mokslas, pasak H. T. Markey, yra mechaninis, techninis, nevertybinis,

¹¹² G. GRETTON, „Legal Science or Law-lite?“, *The Journal of the Law Society of Scotland* (2006, No. 51(2)), // [žiūrėta 2012.01.28] <http://www.journalonline.co.uk/pdf/TheJournal_51-2.pdf>

¹¹³ R. FELDMAN, „Historic Perspectives on Law & Science“, *Stanford Technology Law Review* (2009, No. 1) // [žiūrėta 2010.02.05] <<http://stlr.stanford.edu/pdf/feldman-historic-perspectives.pdf>>

¹¹⁴ H. T. MARKEY, „Jurisprudence or "Juriscience"?, *William & Mary Law Review* (1984, No. 25 (4)) // [žiūrėta 2012.01.22] <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol25/iss4/3>>

nehumanistinis¹¹⁵. Bet ar tikrai mokslas yra toks, kaip jį įvardina H. T. Markey? Taip, tuo metu, kai jis tai rašė, mokslas dar buvo dažnai taip suprantamas, o ir šiandien yra jį tokiu laikančiųjų, tačiau šių dienų mokslas yra „lūžio“ laikotarpyje. Mūsų manymu, pats mokslas nebėra mechaninis, nevertybinis ar nehumanistinis ir pan. Nejaugi mokslis negali pasakyti kažko kito ir apimti vertybę? Nejaugi teisė mechaniška? Šių dienų pasaulyje vis labiau laimi kitoks supratimas. O teisės suvokimas taip pat labai keičiasi. Nors mūsų akademinėje bendruomenėje teisės mokslas yra gan uždaras ir sunkiai „išleidžia“ naujoves, bet pasaulyje mokslininkai vis labiau kalba apie postmodernizmo (ir naujojo – postmoderniojo, sudėtingųjų dinaminų sistemų – mokslo) įtaką teisės mokslui (pavyzdžiui, G. T. Jones¹¹⁶, B. Holz¹¹⁷, D. A. Patterson¹¹⁸, D. Milovanovic¹¹⁹). Taigi, jeigu mes nesuvoksime apskritai mokslo pokyčių ir tendencijų, negalėsime tinkamai įvertinti ir teisės mokslo. Jeigu keičiasi požiūris į mokslą apskritai, tai teisės mokslas taip pat turi keistis.

Naujojo mokslo keliamos idėjos smelkiasi į teisinį mąstymą. Teisė vis labiau yra suprantama kaip sudėtinga sistema, kuri nebėra nei mechaninė, nei antivertybinė ir pan. Štai J. B. Ruhl yra vienas iš pirmųjų teisės mokslininkų, kuris pradėjo taikyti sudėtingos (kompleksinės) dinaminės sistemos teoriją savo darbuose. Jis teigė, kad teisinės išvados gali būti tinkamai konstruojamos tik tada, kai teisė yra suvokiama kaip sudėtinga (kompleksinė) dinaminė sistema¹²⁰.

Taigi, tik pakeitus požiūrį į patį mokslą, gali keistis požiūris ir į teisę. T. S. Ulen teigia, kad per paskutiniuosius šimtą metų teisės mokslas padarė daug svarbių pokyčių. Teisinis formalizmas užleido vietą teisiniam realizmui, teisinis realizmas – teisinio proceso mokyklai, o apie 1970-1980-uosius metus „teisės ir...“ naujovės tapo labai madingos teisinėse akademinėse bendruomenėse¹²¹. F. Parisi teigia, kad paskutiniais dešimtmečiais teisės mokslininkams būdingas teisės ir socialinių mokslų judėjimas, teisės ir ekonomikos judėjimas, kuris yra kaip būdas „atnešti“ mokslinį metodą į teisės studijas, nors Europoje teisės mokslininkai ilgai galvojo apie teisinį metodą tik teisės mokslo viduje¹²².

Šioje vietoje būtų galima paminėti, kad požiūrį į teisės mokslą reikia keisti ir būtina pabrėžti integralumo svarbą. Integralumo ne tik teisės viduje, bet ir išorėje. Integraliai ir atvirai teisės mokslas turėtų žvelgti į tai, ką šneka kiti mokslai. Galima būtų pastebėti, kad ir anksčiau buvo galima sutikti teisės mokslo tarpdiscipliniškumo su kitais mokslais skatinimų, pavyzdžiui, A. Merkel, K. Bergbohm, E. Bierling bei R. Stammler siekė, kad

¹¹⁵ Žr. ten pat.

¹¹⁶ G. T. JONES, „Dynamical Jurisprudence: Law as a Complex System“, *Georgia State University Law Review* (2008, No. 24(4)).

¹¹⁷ B. HOLZ, „Chaos Worth Having: Irreducible Complexity and Pragmatic Jurisprudence“, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* (2006, No. 8(1)).

¹¹⁸ D. A. PATTERSON, „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).

¹¹⁹ D. MILOVANOVIC, „Dueling paradigms: modernist v. postmodernist thought“ // [žiūrėta 2011.03.16] <http://critcrim.org/critpapers/milovanovic_postmod.htm>.

¹²⁰ B. HOLZ, „Chaos Worth Having: Irreducible Complexity and Pragmatic Jurisprudence“, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* (2006, No. 8(1)).

¹²¹ T. S. ULEN, „The Unexpected Guest: Law and Economics, Law and Other Cognate Disciplines, and The Future of Legal Scholarship“, *Chicago-Kent Law Review* (2004, No. 79), p. 403-429.

¹²² F. PARISI, „Multidisciplinary Perspectives in Legal Education“, *University of St. Thomas Law Journal* (2009, No. 6), p. 347-357.

teisė būtų panaši į „teisinę fiziką“. XIX a. teisinio pozityvizmo tikslas buvo sukurti teisės teoriją, prilygstančią formaliųjų – gamtos – mokslų teorijoms, tačiau tuo pačiu buvo siekiama „išvalyti“ teisę nuo jai artimų mokslų (pirmiausiai filosofijos) įtakos. Taigi, teisės mokslas turėjo būti pirmiausiai išvalytas nuo vertybių. Gamtos mokslai teisės mokslui tapo labai patraukliu pavyzdžiu, nes jie siūlė patikimus metodus ir pretendavo į absoliučią tiesą. Apie gamtos mokslus šiandien vis atsargiau kalbama, nes manoma, kad būtent jie padarė teisę „mechanišką“. Šiandien apskritai keičiasi paties mokslo suvokimas, šiandien mokslas sugrįžta prie žmogiškųjų vertybių, supranta, kad galimos klaidos ir pan. Šiandien kalbama apie mokslo integralumą – gebėjimą integruoti protą, faktus bei socialinį ir kultūrinį kontekstą. Todėl postmodernizmui būdingas tarpdisciplininis požiūris kitokio „atspalvio“ nei buvo anksčiau, suvokiant, kad pats mokslas šiandien suvokiamas kitaip.

Šiandien teisės mokslo integralumas su kitų mokslų idėjomis yra labai svarbus, pavyzdžiui, teisininkams labai aktualus yra sprendimų priėmimas. Kiekvienas teisininkas turi priimti sprendimus. Todėl dažnai galima kelti klausimą, kaip reikia juos priimti? Kokie būdai egzistuoja ir pan.? Galbūt kiti mokslai gali į tai padėti atsakyti? Štai G. Gigerenzer ir W. Gaissmaier¹²³, keldami klausimą, kaip sprendimai yra priimami, pateikia tris atsakymus: pagal logiką, statistiką ir euristiniu būdu. Šiuolaikiniu laikotarpiu euristinis būdas yra labai aktualus. Euristinis būdas dažnai yra susijęs su intuicija ir iracionalumu bei įvairių metodų kompleksiskumu, integralumu. Paprastai jis yra kaip priešprieša loginiam ir statistiniam būdui, nes euristinis yra labiau primenantis „klaidą“. Euristinis būdas skatina atmesti tai, kas nereikalinga, sutelkiant dėmesį į tai, kas yra svarbiausia. Susitelkiama į intuiciją ir sveiką protą. G. Gigerenzer ir W. Gaissmaier¹²⁴ besidomėdami ir apžvelgdami sprendimus, kuriuos priima individai ir institucijos, pavyzdžiui, verslo, medicinos ir teisės sprendimų priėmimo procese, pastebėjo, kad euristinis būdas gali būti dažniau tikslesnis, geresnis negu sudėtinga „racionali“ strategija.

Reikėtų taip pat paminėti, kad pasauliniu mastu teisės moksle formuojasi naujosios, postmoderniosios teisės teorijos, pavyzdžiui, teisės ir ekonomikos judėjimas, kritinės teisės studijos, feministinė teisės teorija, teisė ir literatūra, kritinė rasės teorija¹²⁵, tačiau Lietuvoje apie jas vis dar nenoriai kalbama. Galime taip pat drąsiai įvardinti neurojurisprudenciją, kaip naujojo mokslo ir postmodernizmo idėjų teisėje pavyzdį. Neurojurisprudencija talpina teisės filosofiją, biologiją, psichologiją, neuromokslą ir kitas sritis. Tai puikus ir labai naujas teisės ir kitų mokslų integravimosi rezultatas (pavyzdžiui, E. S. Fruehwald¹²⁶).

Taigi, tik pakeitus požiūrį į patį mokslą galime kitaip pažvelgti ir į teisės mokslą ir jo santykį su mokslo kaita. Ateitis parodys, ar skirtingi mokslai susikalbės tarpusavyje. Dabartinė būsena rodo, kad vis labiau atsiranda norinčiųjų užmegzti pokalbį.

¹²³ G. GIGERENZER, W. GAISSMAIER, „Heuristic Decision Making“, *Annual Review of Psychology* (2011, No. 62), p. 452-473.

¹²⁴ Žr. ten pat.

¹²⁵ Žr. D. VALANČIENĖ, „Teisės paradigmu pažinimo kelias“, *Teisė* (2012, t. 82).

¹²⁶ E. S. FRUEHWALD, *Law & Human Behavior: A Study in Behavioral Biology, Neuroscience, and the Law* (Vandepias Publishing, 2011).

3.2. POSTMODERNIOJI BŪSENA IR KURIA LINKME TEISĖS MOKSLAS VYSTOSI?

Postmodernioji būsena. Laikotarpis, kuriame dabar gyvename. Tai tikslų ir vertybių perkainojimo metas. Postmodernioju laikotarpiu formuojasi įvairiausios idėjos, kurios daro įtaką teisės mokslui ir visai teisės filosofijai. Taip pat kyla įvairiausių abejonių. Požiūris į realybę keičiasi. Mokslas taip pat keičiasi. Šiandien jis suvokiamas kaip sudėtingųjų dinaminų sistemų (arba postmodernusis, chaoso) mokslas, kuris vis labiau daro įtaką ir teisės mokslui. O kokia konkreiti postmodernizmo įtaka teisės mokslui? Keli galimi pavyzdžiai: teisės mokslas skatinamas atsiverti; teisės mokslininkai tarpusavyje ir su teisės praktikais turėtų siekti bendro dialogo; dialogo turėtų siekti ne tik teisės mokslininkai tarpusavyje, bet ir su kitų sričių mokslininkais; skatinama mokslų integracija, tarpdiscipliniškumas; teisė vis labiau suvokiama kaip sudėtingoji dinaminė sistema (kuri yra sunkiai valdoma ir nuspėjama sistema); šiandien teisės mokslas nebegali būti suvokiamas kaip apibrėžta sistema, kur galima visada rasti aiškų atsakymą; itin skatinama laisvė kūrybai, drąši mintis ir kritika; teisės mokslas nebegali būti atsietas nuo vertybių, moralės, socialinio ir kultūrinio konteksto, teisės mokslas turi būti integralus ir negali būti atsietas nuo gyvenimo. Kitaip pasakius – postmodernizmas skatina teisės moksle peržiūrėti vertybes, tai naujų vertybių metas, jų perkainojimo metas, naujų tyrimo metodų metas, tai metas, kada turi būti siekiama apjungti mokslus, sveiką protą ir socialinį kontekstą tam, kad ne absoliučiai aiškiai, bet aiškiau galėtume suprasti realybę.

Mūsų manymu, mokslininkai pirmiausiai patys sau turi atsakyti, į ką jie labiau panašūs – į amatininkus, ar į mokslininkus? Pasaulis įvairus ir jame visko yra ir visko reikia, todėl tas, kas nori būti amatininku, tegul imasi amato, o tas, kuris nori mokslo, tegul kelia hipotezes ir jas tikrina (nė vienas iš jų neturi jokio pranašumo – abu svarbūs ir abiem reikia labai daug intelekto ir inteligencijos). O galiausiai, labai svarbu rimtai pažvelgti į patį mokslą, matyti jį kitokiomis akimis. Tik tada į teisės mokslą galėsime pažvelgti kaip į įvairiapusį ir sudėtingą „darinį“, kuriame telpa visko labai daug. Teisei reikia visko labai daug, kad būtų suprastas visas socialinis kontekstas. Ji negali būti vienpusiška. Todėl ir teisės mokslas toks negali būti. Todėl vidiniai prieštaravimai yra tik į naudą, nes tik tai skatina pažangą.

Lietuvos teisės moksle dar tik sunkiai „gimsta“ arba jau gimusios, bet vis dar silpnos, postmodernizmo idėjos, o pasaulyje jos sparčiai darančios įtaką. Vis dėlto Lietuvos teisės mokslininkai vienaip ar kitaip turės vis labiau sureaguoti į postmodernizmą ir daryti pokyčius teisės moksle: tobulinti metodologiją, peržiūrėti, kurti ir plėtoti teorijas, o tai savaime darys įtaką ir praktikai.

Ar tikrai postmodernizmas reiškia judėjimą pirmyn, o gal tai būsimas nuopuolis? Postmodernizmas turi ir privalumų, ir trūkumų. Kaip trūkumus D. A. Carson¹²⁷ įvardija, pavyzdžiui, pernelyg subjektyvų pažinimą, objektyvios tiesos neįmanomumą. Šiai dienai tai naujas etapas, kurį turime neatmesti iš karto, mes jame gyvename ir turime jį patikrinti.

¹²⁷ D. A. CARSON, „The Dangers and Delights of Postmodernism“, *Modern Reformation* (2003, No. 12(4)) // [žiūrėta 2010.11.19] <<http://www.modernreformation.org/default.php?page=articledisplay&var1=ArtRead&var2=281&var3=authorbio&var4=AutRes&var5=238>>.

Laikas geriausiai parodys, ar šis kelias buvo geresnis, ar tai buvo visiškai nuopolis. Tai kelio pradžia, o gal tik pradžia pradžia. Mokslo patirtis, tame tarpe ir teisės mokslo, rodo, kad dabartinė postmodernioji mintis gana greitai gali tapti ir taps „senuoju mokslu“. Nors kas pakeis postmodernizmą nėra aišku, tačiau aišku, kad nauja bus post...post...post...postmodernizmas. Tačiau manome, kad toje „super post“ stadijoje ir modernizmas atrodys ne kaip senas, bet kaip naujas mokslas, t. y. naujas mokslas, bet kitame kontekste, nes kai pasikeis pažinimo kai kurios dalys, tada ir senosios „aiškiosios dalys“ bus suprantamos kitaip.

IŠVADOS

1. Dabar pasaulis gyvena postmoderniuoju laikotarpiu, formuojasi įvairios postmoderniosios idėjos, teorijos, kurios skatina mus kitaip žvelgti į pasaulį, peržiūrėti vertybes, pažinimo būdus, keisti požiūrį į tiesą, o kitaip pasakius – skatina mus postmoderniai žvelgti į realybę. Postmoderniai žvelgti – tai žvelgti nebesuabsoliutinant (kaip moderniuoju laikotarpiu) pažinimo galimybių ir vis labiau suprantant, kad kiekvienas pažinimas priklauso ne tik nuo subjekto pažinimo ribotumo, bet ir nuo objekto sudėtingumo, dinamikos. Šiuolaikinis (postmodernus) – sudėtingųjų dinaminų sistemų – mokslas daro didžiulę įtaką mokslui. Vis daugiau pasaulio teisės mokslininkų pastebi, kad jis daro įtaką ir teisės mokslui.

2. Šiuolaikinėje teisės mokslo būklėje yra abejojama teisės mokslo moksliskumu – teisės mokslas dažnai prilyginamas amatui, teigiama, kad teisė ir mokslas nieko neturi bendro arba netgi teigiama, kad teisė neverta būti akademinė disciplina universitetuose. Tokių abejonių galimos priežastys: teisės mokslas vis dar siejamas su modernizmu; teisės mokslo uždaramas; teisės susiskaldymas į mokslinę ir praktinę ir vis labiau didėjantis atotrūkis tarp mokslininkų ir praktikų; teisės mokslas vis labiau praktiškėja, atsiribojant nuo fundamentalių teorinių problemų sprendimo, teorijų kūrimo ir t. t.; paties požiūrio į mokslą apskritai ir jo galimybes nekeitimas.

3. Atliktas dokumentų kiekybinis tyrimas parodė, kad tiek Vilniaus universiteto, tiek Mykolo Romerio universiteto vienas teisės mokslininkas per metus parašo labai panašiai straipsnių – vidutiniškai 0,446 (VU) ir 0,45 (MRU) straipsnio, o Kembridžo universiteto vienas teisės mokslininkas vidutiniškai parašo apie 1,186 straipsnio per metus. „Teisės“ žurnale vidutiniškai 11,384 proc. straipsnių, o „Jurisprudencijos“ žurnale vidutiniškai 9,278 proc. straipsnių yra teorinio pobūdžio. Šie duomenys parodo teisės mokslininkų produktyvumą ir tai, ar jie labiau atlieka teorinę, ar taikomąją funkciją.

4. Lietuvoje postmodernioji teisinė mintis teisės moksle sunkiai randa sau vietą. Nagrinėjamos literatūros ir Lietuvos mokslinių straipsnių žurnale „Teisė“ (2008-2012 m. straipsnių analizė parodė, kad 1,287 proc. straipsnių užsimenama apie postmodernizmą) analizė parodė, kad mažai kalbama apie tai. Pasaulyje postmoderniosios idėjos ir naujasis (postmodernusis) – sudėtingųjų dinaminų sistemų mokslas vis labiau daro įtaką teisės mokslui. Neišvengiamai reikia pripažinti, kad teisės mokslo laukia dideli pokyčiai ir iššūkiai.

5. Šiuolaikinis (naujasis) mokslas ragina sujungti mokslus, sveiką protą ir socialinį kontekstą, kad ne absoliučiai aiškiai, bet aiškiau galėtume suprasti realybę. Teisės

mokslininkai turi suvokti, kad svarbu sujungti mokslą ir gyvenimą, o svarbiausia – moksle naudotis ne viena, bet daugeliu metodologijų (jų integracija). Tik pakeitę požiūrį į mokslą apskritai suvoksime kitaip ir teisę, kad teisė yra sudėtingoji dinaminė sistema, kur rasti bendrų ir visiems teisingų atsakymų, o, svarbiausia, nuspėti elgseną – neįmanoma. Svarbiausia – teisės mokslininkai suvoks, kad socialinės sistemos negali būti tiriamos deterministiniais (iš anksto nuspėjama) būdais.

6. Teisės mokslas neišvengiamai vis labiau turėtų reaguoti į postmodernizmo daromą įtaką. Lietuvos teisės mokslininkai vienaip ar kitaip turės vis labiau reaguoti į postmodernizmą ir daryti pokyčius teisės mokslui: tobulinti metodologiją, peržiūrėti teisės teorijas, jas integruoti, kurti ir plėtoti, o tai savaime darys įtaką ir praktikai. Pasiūlymas Lietuvos teisės mokslui – stengtis kuo labiau atsiverti naujam pažinimui, rasti dialogą su kitų mokslų atstovais, rasti kuo daugiau būdų kaip teisės mokslą paversti kuo labiau integraliu, teisės mokslo moksliskumu neturi būti abejojama, o siekiama jį sustiprinti ar netgi atgaivinti. Labai svarbu būti kritiškiems. Negalima nuklysti į tokią būseną, kurioje „viskas galima“ arba „nieko nėra aiškaus“. Reikia suvokti, kad postmodernizmas nebūtinai yra pats geriausias kelias, tik laikas parodys, kas yra geriau. Su tuo susiduria visas pasaulis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

KNYGOS

- ALVESSON, M., „Postmodernism“, *The SAGE Encyclopedia of social science research methods*, M. S. Lewis-Beck, A. Brym, T. Futtin Liao (London: SAGE Publications, 2004, vol. 2).
- APPEBY, J., L. HUNT, M. JACOB, *Tiesos sakymas apie istoriją* (Vilnius: Margi raštai, 1998).
- BABBIE, E., *The Basics of Social Research* (Belmont: Wadsworth, 2011).
- BOND, J. E., *The Art of Judging* (New Jersey: Rutgers, 1987).
- BRADNEY, A., „Liberalising Legal Education“, *The Law School – Global Issues, Local Questions*, ed. F. Cownie (Dartmouth: Ashgate, 1999).
- DEKARTAS, R., *Rinkiniai raštai* (Vilnius: Mintis, 1978).
- DONSKIS, L., *Moderniosios sąmonės konfigūracijos* (Vilnius: Baltos lankos, 1994).
- FRUEHWALD, E. S., *Law & Human Behavior: A Study in Behavioral Biology, Neuroscience, and the Law* (Vandeplas Publishing, 2011).
- GELLNER, E., *Postmodernizmas, protas ir religija* (Vilnius: Pradai, 1993).
- HABERMAS, J., „Modernity versus postmodernity“, *New German Critique* (1981, No. 22).
- HUYSEN, A., „Mapping the postmodern“, *New German Critique* (1984, No. 33).
- KAVOLIS, V., *Epochų signatūros* (Chicago, 1991).
- KIRCHMANN, J., *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft* (Heidelberg: Manutius, 1848).
- LECHTE, J. *Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų. Nuo struktūralizmo iki postmodernizmo* (Vilnius: Charibdė, 2001).
- LYOTARD, J. F., *Postmodernus būvis* (Vilnius: Baltos lankos, 2010).

- LEWIN, K., *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers* (New York: Harper & Row, 1951).
- LLEWELLYN, K. N., *The Common Law Tradition: Deciding Appeal* (Toronto: Little, Brown, 1960).
- NEKRAŠAS, E., *Filosofijos įvadas*, (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2004).
- PATTERSON, D. A., „Postmodernism“, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, ed. D. A. Patterson (Oxford: Blackwell Publishing, 2008).
- POSNER, R. A., *Overcoming Law* (Cambridge: Harvard university press, 1996).
- SKURVYDAS, A., *Apie mokslą, tiesą ir pažangą* (Kaunas: Vitae Litera, 2010).
- SKURVYDAS, A., *Senasis ir naujasis mokslas: paradigmos, metodologijos, teorijos, dėsniai, principai, politika* (Kaunas, 2008).
- ŠERPITYTĖ, R., *Nihilizmas ir Vakarų filosofija* (Vilnius: VU leidykla, 2007).
- ŠLIOGERIS, A., *Niekio vardai* (Vilnius: Pradai, 1997).
- VAIČAITIS, V. A., *Hermeneutinė teisės samprata ir Konstitucija* (Vilnius: Justitia, 2009).
- VASILIAUSKAITĖ, N., „Pratarmė: Postmodernaus būvio laidotuvės?“ *Postmodernus būvis*, J. F. Lyotard (Vilnius: Baltos lankos, 2010).
- VEBLEN, T., *The Higher Learning in America* (New York: BW Huebsch, 1918).

PERIODINIAI LEIDINIAI

- ARLAUSKAS, S., „Jurisprudencijos moksliskumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 4(118)).
- BABLITCH, W. A., „Reflections on the Art and Craft of Judging“, *The Judges' Journal* (1998, No. 37).
- BALOČKAITĖ, R., „Postmodernioji galios epistema ir jos raiška Lietuvos viešajame diskurse“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (2005, Nr.1).
- BARANOVA, J., „Nietzsche, postmodernism and the phenomenon of Arvydas Šliogeris in contemporary Lithuanian philosophy“, *Studies in East European Thought* (2009, Nr. 61).
- BEINORAVIČIUS, D., „Tarpdisciplininiai teisės pažinimo aspektai“, *Logos* (2011, Nr. 68).
- CARSON, D. A., „The Dangers and Delights of Postmodernism“, *Modern Reformation* (2003, No. 12(4)) // [žiūrėta 2010.11.19] <<http://www.modernreformation.org/default.php?page=articledisplay&var1=ArtRead&var2=281&var3=authorbio&var4=AutRes&var5=238>>.
- COLLIER, R., „We're All Socio-Legal Now? Legal Education, Scholarship and the Global Knowledge Economy – Reflections on the UK Experience“, *The Sydney Law Review* (2004, No. 26).
- DOUGLAS, L., „Constitutional Adjudication as a Craft-Bound Excellence“, *Yale Journal of Law & the Humanities* (1994, No. 6).
- DOUZINAS, C., R. WARRINGTON, „From the Classical Polis to Postmodern Megapolis: Jurisprudence as Grand Narrative“, *Philosophy of Law* (1998, No. 2).
- EDWARDS, H. T., „The Growing Disjunction Between Legal Education and The Legal Profession“, *Michigan Law Review* (1993, No. 91).

- FELDMAN, R., „Historic Perspectives on Law & Science“, *Stanford Technology Law Review* (2009, No. 1) // [žiūrėta 2010.02.05] <<http://stlr.stanford.edu/pdf/feldman-historic-perspectives.pdf>>.
- GIGERENZER, G., W. GAISSMAIER, „Heuristic Decision Making“, *Annual Review of Psychology* (2011, No. 62).
- GRETTON, G., „Legal Science or Law-lite?“, *The Journal of the Law Society of Scotland* (2006, No. 51(2)), // [žiūrėta 2012.01.28] <http://www.journalonline.co.uk/pdf/TheJournal_51-2.pdf>
- HOLZ, B., „Chaos Worth Having: Irreducible Complexity and Pragmatic Jurisprudence“, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* (2006, No. 8(1)).
- JOHNS, F., „On Writing Dangerously“, *The Sydney Law Review* (2004, No. 26).
- JONES, G. T., „Dynamical Jurisprudence: Law as a Complex System“, *Georgia State University Law Review* (2008, No. 24(4)).
- JUŠKEVIČIUS, J., „Teisės principų taikymas norminant sveikatos priežiūros sritį“, *Jurisprudencija* (2008, Nr. 12(144)).
- KANIŠAUSKAS, S., „„Posmodernistiniai“ mokslas ir filosofija: santykis ir problemos“, *Filosofija. Sociologija* (2005, Nr. 1).
- KANIŠAUSKAS, S., „Tarpdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę?“, *Problemos* (2011, Nr. 80).
- KONDRUSIEVIČIUS, T., „Krikščionis postmodernizmo ideologijos akivaizdoje“, *XXI Amžius* (2008, Nr. 84 (1677)) // [žiūrėta 2010.03.11] <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/11/07/pozic_01.html>
- KUOLYS, D., „Apie Švietimą, laisvę ir jos fantomą“ (*Veidas*, 2003, Nr. 28-XXX).
- KŪRIS, E., „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 2(116)).
- MACKUVIENĖ, E., „Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema“, *Socialinių mokslų studijos* (2010, Nr. 1(5)).
- MARKEY, H. T., „Jurisprudence or "Juriscience"?, *William & Mary Law Review* (1984, No. 25 (4)) // [žiūrėta 2012.01.22] <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol25/iss4/3>>
- MEYER, L. ROSS, „Is Practical Reason Mindless?“, *Georgetown Law Journal* (1998, No. 86).
- OSTAS, D. T., „Postmodern Economic Analysis of Law: Extending a Pragmatic Visions of Richard A. Posner“, *American Business Law Journal* (1998, No. 36).
- PARISI, F., „Multidisciplinary Perspectives in Legal Education“, *University of St. Thomas Law Journal* (2009, No. 6).
- RADŽVILAS, V., „Lietuvio tapatumas postkomunistinės tautinės sąmonės epochoje“, *Kultūros barai* (1998, Nr. 2).
- SCHARFFS, B. G., „Law as Craft“, *Vanderbilt Law Review* (2001, No. 54).
- SHAPIRO, S. A., R. E. LEVY, „Judicial Incentives and Indeterminacy in Substantive Review of Administrative Decisions“, *Duke Law Journal* (1995, No. 44).
- SIEMS, M. M., „Legal Originality“, *Oxford Journal of Legal Studies* (2008, No. 28 (1)).

ULEN, T. S., „The Unexpected Guest: Law and Economics, Law and Other Cognate Disciplines, and The Future of Legal Scholarship“, *Chicago-Kent LawReview* (2004, No. 79).

VALANČIENĖ, D., „Teisės paradigmu pažinimo kelias“, *Teisė* (2012, t. 82).

VALANTIEJUS, A., „Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo spąštai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (2003, Nr. 2).

INTERNETINIAI ŠALTINIAI

Academic Staff, *University of Cambridge Faculty of Law* // [žiūrėta 2012.12.29]
<<http://www.law.cam.ac.uk/people/academic/1>>.

HOFFMAN, L., „The Three Major Philosophical Epochs“ // [žiūrėta 2011.02.19]
<http://www.postmodernpsychology.com/Philosophical_Systems/Overview.htm>

ISI Journal List. *ISI Web of Knowledge* // [žiūrėta 2012.04.19]
<http://adminapps.webofknowledge.com/JCR/JCR?RQ=LIST_SUMMARY_JOURNAL>.

Įvado į teisinės sistemos ir teisės teorijos studijas programa, *Vilniaus universiteto Teisės fakulteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.04.19]
<<http://www.tf.vu.lt/lt/struktura/katedros/viesosios-teiseskatedra/destomidalykai>>.

Juriprudencijos žurnalo 2008-2012 m. numeriai, *Jurispudencijos žurnalo tinklalapis* // [žiūrėta 2012-12-29]
<http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurispudencija/archyvas/>.

Law Journals, *Washington and Lee University School of Law* // [žiūrėta 2012.04.29]
<<http://lawlib.wlu.edu/LJ/index.aspx>>.

MAR, M. T. DEL, „Moral Experience and Legal Education“ // [žiūrėta 2011.07.21]
<<http://ssrn.com/abstract=1351547>>.

MILOVANOVIC, D., „Dueling paradigms: modernist v. postmodernist thought“ // [žiūrėta 2011.03.16] <http://critcrim.org/critpapers/milovanovic_postmod.htm>.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto katedros, *Mykolo Romerio universiteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29]
<http://www.mruni.eu/lt/universitetas/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/>.

Postmodernism, *Merriam-Webster* // [žiūrėta 2012.03.24]. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/postmodernism>>.

SIEMS, M. M., „A World Without Law Professors“ // [žiūrėta 2011.07.20]
<<http://ssrn.com/abstract=1481868>>.

Teisės žurnalo 2008-2012 m. numeriai, *Teisės žurnalo tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29]
<<http://www.leidykla.vu.lt/mokslo-darbai/teise/>>.

Vilniaus universiteto Moksliniai tyrimai, *Vilniaus universiteto tinklalapis* // [žiūrėta 2012.12.29]. <<http://www.vu.lt/lt/mokslas/moksliniai-tyrimai>>.

SUMMARY

CURRENT STATUS OF LAW SCIENCE AWARENESS SEARCH AND LOOK AT POSSIBLE FUTURE PERSPECTIVES

The article deals with the contemporary status of law science in Lithuania and world-wide. This status cannot be conceived without the analysis of the effect of postmodernism (new science or the science of complex dynamic systems), which urges on reviewing not only the foundations of science itself, but also the scientific character of the science of law. Manifestations of postmodernism in Lithuania can be found more often, especially in the areas of philosophy, art and culture. Postmodern legal thought hardly finds its place in Lithuanian law science, though in the world postmodern ideas and new (postmodern) science of complex dynamic systems affect the science of law. Law science has still much difficulty in “separating” from modernism, which conditions the deterministic, static and narrow attitude towards science. We believe that the time is ripe for a change in the approach towards science, focus more attention to indeterminism, humanization of science, social context and spontaneous development of thought.

KEY WORDS

Postmodernism, modernism, science, legal science, interdisciplinarity.